

Wstęp

Ewaluacja to przedmiot wielu badań i opracowań. Celem tej książki jest pokazanie, w świetle badań publicznej polityki naukowej i innowacyjnej oraz badań dla tej polityki, jaką funkcję pełni współcześnie ewaluacja w procesie jej realizacji, jakie przynosi korzyści oraz jakie generuje zagrożenia dla rozwoju nauki i innowacji, a także czym mogłaby być. Autorzy bazują na studiach literatury oraz analizie źródeł wtórnych – głównie dokumentów związanych z badanymi politykami i stosowanymi systemami oraz narzędziami ich ewaluacji. Wykorzystują też własne obserwacje poczynione w okresach pracy nad przygotowaniem bądź realizacją polityki naukowej i innowacyjnej.

Autorzy podkreślają, że dobrze realizowana ewaluacja pozwala na rzetelne monitorowanie i ocenę kluczowych polityk i programów, wykorzystanie wyników oceny do ich rozwoju i doskonalenia (również w trakcie ich realizacji w celu bieżącej korekty) oraz zapewnienia transparentności, jak również wzmacniania zaufania głównych interesariuszy systemu badań i innowacji i konsekwentne jej realizowanie aż do wdrożenia badań w postaci innowacji, odpowiednie gromadzenie i przetwarzanie danych (duże znaczenie ma czas i przesunięcie czasowe pomiędzy momentem powstania danych, ich analizą i wykorzystaniem), transparentność i kompletność raportów z monitorowania i ewaluacji. Zauważają przy tym, że ewaluacja stanowi jednocześnie duże zagrożenie dla jakości badań oraz rozwoju nauki i innowacji, a także znacząco zmienia styl pracy i status zawodowy badaczy. Autorzy mają nadzieję pobudzić szerszą dyskusję nad ewaluacją polityki naukowej i innowacyjnej oraz zmianami podejścia do ewaluacji w nauce i konsekwencjami, które te zmiany wywołują.

Jedną z istotnych cech współczesności, w której wiedza i innowacje uzyskały status głównych czynników budowania przewag konkurencyjnych, jest rozwój publicznych polityk rozwoju nauki i innowacji. Konsekwencją roli przypisywanej nauce i innowacjom jest utrzymywanie publicznego władztwa nad tymi czynnikami rozwoju, które przejawia się m.in. w przewadze publicznego finansowania, stanowiącego główny argument dla scentralizowanego zarządzania nimi. Dokonuje się ono poprzez prowadzenie publicznej polityki naukowej i innowacyjnej, której istotnym elementem jest ewaluacja. Trudno byłoby wskazać obecnie kraj, w którym znaczenie tej polityki byłoby marginalizowane. Jest ona realizowana zarówno na poziomie krajów, jak i regionów – niezależnie od statusu ich autonomiczności, a także większych miast.

Dla rozwoju działalności naukowej i innowacyjnej duże znaczenie ma kontekst społeczny, polityczny, ekonomiczny, technologiczny, a także tendencje rozwoju występujące w tym szerokim otoczeniu. Obok postępującej globalizacji, której emanacją są zmiany w prowadzeniu działalności naukowej, warto też zauważyć ewolucję w sposobach rozumienia i w prowadzeniu polityki publicznej – w tym także naukowej i innowacyjnej. Zmienia się też istota i rozumienie procesów innowacyjnych, a co za tym idzie relacje nauki i innowacji, a to również przekłada się na zmiany w podejściu do kształtowania i realizacji dedykowanej im polityki publicznej. Nowe możliwości dla internacjonalizacji, współpracy, dostępu do informacji, baz danych czy prowadzenia badań stworzył rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych. Internacjonalizacja badań naukowych i innowacji dokonuje się w wielu wymiarach, prowadząc jednocześnie do większej współpracy i większej konkurencji pomiędzy krajami i instytucjami naukowymi¹. We współczesnej polityce naukowej i innowacyjnej w ciągu ostatnich 20 lat nastąpiła diametralna zmiana zasad finansowania badań. Istotne jest przy tym, zdaniem S. Vincent-Lancrin, nie tylko zwiększenie udziału w finansowaniu sektora przedsiębiorstw i pozarządowego, lecz także wprowadzenie konkurowania o środki, zwiększenie odpowiedzialności organizacji badawczych oraz pojedynczych badaczy przed rządem i przed społeczeństwem za efektywne wykorzystanie funduszy przyznanych im na badania. Coraz częściej skupiają się one bowiem na problemach ważnych aktualnie dla społeczeństwa (związanych ze środowiskiem, zdrowiem, żywnością, genetyką). Vincent-Lancrin zauważa, że otwarcie na społeczeństwo można obserwować zarówno w badaniach akademickich, jak i w rozwoju innowacji, „które nie są już napędzane funduszami, ale w coraz większym stopniu koncentrują się na odbiorcach coraz bardziej zaangażowanych w procesy innowacyjne”².

Polityki publiczne stają się obecnie coraz bardziej złożone. Złożoność tę szczególnie widać w przypadku polityki naukowej i innowacyjnej, w której następuje z jednej strony przenikanie się nauki i innowacji, z drugiej zaś jednocześnie współpraca i poważne napięcia pomiędzy poszczególnymi naukami oraz między instytucjami naukowymi a gospodarką i polityką, z interesami ekonomicznymi w tle. Na złożoność tę składa się też wielopoziomowość polityki naukowej i innowacyjnej. Współczesne procesy kształtowania polityki naukowej i innowacyjnej są zazwyczaj transparentne, otwarte na szerokie uczestnictwo środowisk naukowych, a także odbiorców, wśród których uprzywilejowaną pozycję ma sektor przedsiębiorstw, ale coraz ważniejszą rolę odgrywa w nich społeczeństwo współoddziałujące na procesy decyzyjne. Efektem tych procesów jest ustalanie jasnych celów i – przede wszystkim – priorytetów rozwoju nauki i innowacji oraz wybór instrumentów wspierających ich realizację. Efektywna agenda poli-

---

¹ S. Vincent-Lancrin, *What is Changing in Academic Research? Trends and Prospects*, „Higher Education to 2030” 2009, vol. 2, s. 163.

² Ibidem, s. 164.

tyki musi zawierać ograniczoną listę celów skupiających się na rozwiązaniu najważniejszych, priorytetowych problemów rozwojowych związanych z nauką i innowacjami. Priorytetyzacja jest kanwą, na której rozpięta zostaje polityka naukowa i innowacyjna państwa. Jej pochodną są programy finansowane ze środków publicznych przez publiczne agencje finansujące poszczególne rodzaje badań, poszczególne rodzaje nauk oraz grupy badaczy.

Skierowanie strumieni finansów publicznych na realizację celów uznanych za priorytetowe zmniejsza rozproszenie środków na naukę i prowadzi do efektywnego użytkowania posiadanych zasobów. Tym samym prowadzi do większej efektywności polityki publicznej, ale pytaniem otwartym pozostaje, czy jednocześnie jest najlepszym wyborem z punktu widzenia rozwoju nauki i innowacji. Kolejnym sposobem podniesienia efektywności finansowania nauki i innowacji jest udostępnianie środków na zasadach konkurencyjności, co w praktyce oznacza konkurowanie o środki na realizację projektów badawczych i wdrożeniowych. Powszechna projektyzacja zmienia nie tylko sposób prowadzenia działalności naukowej ale także stosunki pracy i status badaczy. Jest ona jedną z istotnych składowych procesów instrumentalizacji nauki – wspiera ten proces poprzez pozorną łatwość mierzenia wyników projektów.

Cele polityki publicznej są skierowane na zaspokojenie najważniejszych, identyfikowanych aktualnie potrzeb. Politycy skupiają uwagę na wiedzy o charakterze operacyjnym, potrzebnej, aby rozwiązać konkretne problemy. I tak jeżeli celem polityki naukowej i innowacyjnej jest poprawa pozycji nauki i innowacyjności danego kraju w skali międzynarodowej, to skupi się ona np. na wspieraniu działań zwiększających obecność krajowych artykułów naukowych w najważniejszych czasopismach międzynarodowych, zwiększeniu liczby cytań itp. Horyzont czasowy celów polityki naukowej i innowacyjnej jest przy tym ograniczony. Polityka ta ma odpowiedzieć na konkretne potrzeby, rozwiązać konkretne, uznane aktualnie za najważniejsze problemy społeczne, gospodarcze, techniczne, środowiskowe, polityczne. Nawet gdy – w przypadku programów strategicznych – przekracza ona horyzont wyborów politycznych, to i tak prawdopodobieństwo powiązania zmiany celów z cyklem zmian politycznych jest bardzo wysokie. W przypadku rozwoju nauki i innowacji horyzontu nie można wyznaczyć, tak jak nie można wskazać granic poznania. Zarówno przełomowe badania, jak i innowacje są związane z przekraczaniem granic poznania. Wyznaczanie nauce i innowacjom priorytetów rozwojowych, a w szczególności dysponowanie środkami na naukę i innowacje w sposób ograniczający możliwości nieskrępowanych badań i poszukiwań nieoczywistych rozwiązań różnych problemów, stoi w sprzeczności z sensem, istotą ich rozwoju.

Kluczowym sposobem nadzorowania realizacji polityki publicznej, a jednocześnie jej doskonalenia jest ewaluacja. Najczęściej bazuje ona na projektowaniu i pomiarze konkretnych efektów działań podejmowanych w ramach realizacji polityki i stopnia osiągnięcia założonych w niej celów. Mierzalność i konkretność efektów są definiowane jako niezbędne warunki umożliwiające ocenę efektywno-

ści polityki publicznej i uznawane za główne atuty ewaluacji polityki naukowej i innowacyjnej. W polityce tej ważne są nie tylko efekty pojedynczych projektów badawczych czy programów badań, ale nawet bieżące cele polityki. Ta polityka nie może się dystansować od ogólnych celów rozwoju nauki.

Opracowanie składa się z czterech rozdziałów poruszających problematykę teorii ewaluacji, ewaluacji polityki naukowej i innowacyjnej, jej krytyki oraz studia przypadków. Autorzy pokazują specyfikę, rozwój i kierunki zmian polityki naukowej i innowacyjnej. Na tym tle szeroko charakteryzują międzynarodowe doświadczenia w ewaluacji tej polityki, korzyści płynące z ewaluacji, główne nurty krytyki, a także prezentują trzy studia przypadków krajów o dużych i zróżnicowanych doświadczeniach w prowadzeniu ewaluacji polityki naukowej i innowacyjnej.

W rozdziale pierwszym Paweł Kawalec wprowadza czytelnika w teoretyczne aspekty, modele i podejścia do ewaluacji, metody ewaluacji oraz zakres jej instytucjonalizacji. Autor podkreśla, że w stosunkowo krótkim czasie ewaluacja wyrosła na jeden z zasadniczych czynników kształtujących ogólnoswiatową debatę nad najtrudniejszymi wyzwaniem współczesnych społeczeństw, jak migracje, ubóstwo, zapewnienie adekwatnej opieki zdrowotnej, degradacja środowiska czy zmiana klimatyczna.

Rozdział drugi poświęcony jest problematyce ewaluacji nauki. Autor, Jan Kozłowski, wskazuje na główne obszary oraz problemy ewaluacji nauki oraz podkreśla, że kryteria i procedury ewaluacji przestały być domeną samych badaczy i zostały otwarte na negocjacje z politykami, urzędnikami administracji publicznej, ekonomistami, ekspertami zarządzania i tendencja ta ma charakter wzrastający.

Rozdział trzeci dotyczy ewaluacji polityki innowacji. Autorka, Ewa Okoń-Horodyńska, definiuje pojęcie polityki innowacji, wskazuje na istotę i metodykę jej ewaluacji oraz charakteryzuje podejścia do ewaluacji według wymiarów polityki innowacji. W konkluzjach podkreśla się, że stosowanie różnych metod ewaluacji i zadbanie o odpowiednio szeroki zakres tematyczny badania umożliwi zmierzenie nie tylko bezpośrednich rezultatów innowacji w biznesie lub rezultatów badań, ale także wpływu na zwiększenie zdolności do działania we współpracy oraz na zmiany zachodzące w obszarze współpracy w szerszym kontekście.

W rozdziale czwartym podjęto próbę wskazania głównych nurtów krytyki ewaluacji polityki naukowej i innowacyjnej. Grażyna Praweńska-Skrzypek oraz Justyna Maciąg proponują usystematyzowanie krytyki w trzech dominujących obszarach, dotyczących: 1) polityki w kontekście jej istoty, zasad, konstrukcji i zmian oraz roli ewaluacji w jej doskonaleniu, 2) konkurencyjnego finansowania nauki i innowacji, oraz 3) instytucjonalnych aspektów ewaluacji – prawno-organizacyjnej struktury realizacji polityki STI i umiejscowienia w niej ewaluacji, prowadzenia ewaluacji. Rozdział kończą studia przypadków trzech krajów: Wielkiej Brytanii, Finlandii oraz Japonii.

Autorzy opracowania są świadomi złożoności oraz dużej dynamiki zmian w podejściu do analizowanej problematyki. Szczegółowe kwestie związane z ewaluacją polityki naukowej i innowacyjnej wzajemnie się przenikają w dyskusji prowadzonej w krajowych i międzynarodowych gremiach, dlatego przyjęty w opracowaniu podział na rozdziały ma charakter umowny, służący uporządkowaniu prezentowanych treści.

W zamyśle Autorów książka ma promować wśród naukowców i decydentów myślenie o ewaluacji polityki naukowej i innowacyjnej jako o narzędziu: 1) doskonalenia tej polityki, 2) wspierania (a nie ograniczania) rozwoju nauki i innowacji, 3) uczenia się w celu lepszej organizacji działalności naukowej i innowacyjnej, 4) autoewaluacji wiodącej do doskonalenia się badaczy i prowadzonej przez nich działalności, sprzeciwiając się jednocześnie zawłaszczaniu ewaluacji dla celów kontroli, dyscyplinowania, narzucania celów badań oraz traktowania jej jako głównego narzędzia dystrybuowania pieniędzy na naukę i innowacje, a także postrzegania ewaluacji jako sposobu zastępowania utrwalonego obyczaju akademickiego i kultury pracy naukowej.